

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Slovenčina a čeština v kontakte.

Jiří Zeman

Katedra českého jazyka a literatury PdF UHK

jiri.zeman@uhk.cz

NÁBĚLKOVÁ, Mira (2008): *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha: Veda, vydavateľstvo SAV, 364 s.
ISBN 978-80-224-1060-1

Problematika česko-slovenských jazykových kontaktů patří mezi témata, k nimž se bohemistika, slovakistika i slavistika stále vrací (např. Lipowski, 2005). Koexistence těchto dvou blíže příbuzných západoslovanských jazyků představuje sice jedinečný případ kulturního a jazykového soužití (srov. Zeman, 1995), její výzkum však přispívá k poznání a popisu obecných modelů kontaktu jazyků geneticky příbuzných i vzdálených.

Vztahem češtiny a slovenštiny se v posledním období intenzivně zabývá Mira Nábělková. Soustřeďuje se především na komunikačně-pragmatické faktory, které ovlivňují vývoj vzájemných jazykových kontaktů, zkoumá postoje a komunikační strategie uživatelů obou jazyků, vývoj česko-slovenského percepčního bilingvizmu a jeho konkrétní projevy v individuálním i organizovaném jazykovém managementu v obou jazykových společenstvích. Výsledky výzkumu těchto témat představuje recenzovaná publikace. Autorka se v ní orientuje na období po rozpadu společného československého státu a vzniku samostatných republik (1993), zkoumané jevy však zasazuje do širších vývojových souvislostí. Propojení diachronního a synchronního přístupu jí umožňuje vidět jevy v nových souvislostech a odkryt řadu dalších problémů, které bude potřebné v dalším období zkoumat a řešit.

Základem jednotlivých kapitol jsou studie, které vyšly v letech 1996–2008 v různých sbornících a periodikách, autorka je však částečně upravila a aktualizovala. I když jde o soubor vybraných prací, působí výsledek kompaktně: přispívá k tomu obsáhlý úvod osvětlující výstavbu publikace a definující základní pojmy, s nimiž se v ní pracuje. Na jednotlivých studiích je patrný i posun v metodologii, k němuž došlo při kontaktologickém výzkumu během patnácti let: převládá přístup běžný v sociolingvistice, najdeme zde také první studie, v nichž při popisu česko-slovenských vztahů byla uplatněna metoda jazykového managementu.

Publikace je rozdělena do pěti oddílů. Každý oddíl otevírá úvod spojující jednotlivé texty a zasazující je do širšího aktuálního společenského a jazykového kontextu.

První oddíl (Slovenčina a čeština v meniacej sa spoločenskej situácii) je zaměřen na některé změny v české a slovenské jazykové situaci po rozpadu společného státu. Nejčastěji byla v této souvislosti zmiňována změna postavení příslušníků české a slovenské národnosti v národnostní menšiny a proměna češtiny a slovenštiny v menšinové jazyky. Autorka zaznamenává status obou jazyků ve vybraných komunikačních sférách, nové specifické projevy jejich fungování, vztah uživatelů jazyka ke koexistenci obou jazyků a právní úpravy i jiné oficiální dokumenty, které jejich postavení v jazykové situaci usměrňují a ovlivňují. Hlavním tématem oddílu jsou specifické textové a komunikační strategie uplatňované po roce 1993, jejich postupný vývoj, modifikace a ustalování v českém i slovenském prostředí.

Velkou pozornost autorka věnuje česko-slovenským paralelním textům na obalech výrobků. Zasazuje jev do širšího společenského kontextu a ukazuje na to, jak tyto texty odrážejí nové ekonomické procesy.

Dvě studie se soustřeďují na postavení češtiny ve slovenském jazykovém prostředí. Upozorňují na skutečnost, že na Slovensku nedošlo k ústupu češtiny v programech audiovizuálních masmédií (tato skutečnost se odráží např. v jazykové formě názvů českých pořadů v slovenských televizích), zatímco slovenština v českých médiích je okrajovým jazykem. Autorka srovnává kulturní (hlavně mediální) a jazykové asymetrie v obou republikách a orientuje se na potenciální a reálné konflikty v jazykových vztazích v slovenském prostředí: projevují se v postojích a hodnocení kontaktních prostředků a bohemismů, ale také ve vymezení vztahu obou jazyků v některých komunikačních sférách a v regulovaném či spontánním řešení konfliktních jevů.

Další dvě studie sledují místo slovenštiny v současné české jazykové situaci. Zaznamenávají podstatné, často však protichůdné stránky vývoje společenských vztahů a sledují jednotlivé sféry jazykového kontaktu i textové koexistence češtiny a slovenštiny se zřetelem k otázkám vývoje společenského percepčního bilingvismu, který tento kontakt umožňuje a ve kterém se percepční bilingvismus současně udržuje a obnovuje. Zachycují a ukazují změny, jimiž vzájemné jazykové vztahy, jejich reflexe a usměrňování na rovině individuálního a organizovaného jazykového managementu v sledovaném období prošly: např. závěrečná studie ukazuje na to, jak se ve školní sféře promítaly změny v oficiálních postojích k rozvíjení percepčního česko-slovenské bilingvní kompetence českých dětí.

Druhý oddíl (Podoby bilingvizmu v česko-slovenských súvislostiach) je orientován na komunikaci v bilingvních komunikačních situacích, v nichž dochází k různým typům prolínání a mísení obou jazyků. Autorka navazuje na české a slovenské výzkumy ze 70. a 80. let (srov. Budovičová, 1985; 1989) a dále rozpracovává teorii bilingvismu: zpřesňuje vztah bilingvismus společenský – individuální a percepční/receptivní (při němž jedinec rozumí mluveným a psaným projevům v druhém jazyce, avšak neumí v něm tyto projevy vytvářet) – produkční (při němž je jedinec schopen mluvené i psané projevy v druhém jazyce vytvářet). V souladu se změnou jazykové situace v ČR po roce 1993 se zaměřuje na výzkum individuálního produkčního bilingvismu Slováků žijících přechodně na území ČR a na výzkum psychosociálních předpokladů jeho vývoje a uplatnění ve vybraných komunikačních situacích (jde tedy o komunikační strategie Slováků v českém jazykovém prostředí). Analýzou autentických projevů Slováků autorka popisuje jejich jazykovou produkční kompetenci v češtině, proces osvojování si blízkého příbuzného jazyka, zejména fonických, morfologických, lexikálních a syntaktických diferencí.

Autorka analyzuje vybrané stratifikační diference, s nimiž se Slovák setkává. Jde o strukturální vztahy (rozličnou míru blízkosti/vzdálenosti) mezi spisovnou slovenštinou a spisovnou/obecnou češtinou, jejichž rozdíly jsou pro Slováka zejména při rozvíjení produkční kompetence důležité a představují problémovou oblast při produkci českých projevů.

Komunikační situace, ve kterých dochází k intenzivnímu kontaktu mezi oběma jazyky, dávají možnost vzniku specifických hybridních variet, v nichž se oba kódy mísí a prolínají. Speciální smíšený komunikační prostředek, který vzniká v česko-slovenském kontaktním prostředí, bývá nazýván českoslovenština (nejčastěji byla připomínána při popisu komunikace ve vojenském prostředí). V různých prostředích variovala, za nejčastější charakteristický

rys byla považována existence hybridních výrazů (např. *přezkoušanie*). Autorka na základě internetových textů sleduje reflexi tohoto prolínání ze strany běžných uživatelů jazyka – vymezení českoslovenštiny jako přirozené kategorie (je nejčastěji spojována s idiolekty konkrétních osob) a postoje většinové populace k ní. I když mísení obou jazyků je českými mluvčími hodnoceno negativně, v řadě konkrétních komunikačních situací je tento smíšený kód – někdy přirovnávaný k bělorusko-ruské trasjance či ukrajinsko-ruskému suržyku – vnímán jako neutrální komunikační prostředek.

V dalších studiích autorka sleduje postavení slovenštiny v současném českém kulturním prostředí a zkoumá, zda v něm přetrvávají stereotypy z dob společného československého státu. Česko-slovenská dvojjazyčná komunikace v různých komunikačních sférách pokračuje a čeští mluvčí slovenštinu jako alternativní komunikační prostředek tolerují. Na základě vyjednávání o (ne)přijatelnosti textů ve slovenštině komunikanty v internetové komunikaci však autorka dokumentuje, že část české populace slovenštinu jako komunikační prostředek v některých komunikačních sférách odmítá.

Oddíl uzavírá studie o bivalentnosti v česko-slovenském jazykovém kontextu, tj. o výzkumu jazykových prostředků simultánně příslušných k vícerym jazykovým systémům. Nejvýrazněji se projevuje v paralelních česko-slovenských textech: autorka popisuje různé typy využití shod a diferencí obou příbuzných jazyků a jejich uplatnění v textech různých komunikačních sfér.

Studie v oddílu se opírají o internetové texty, v nichž komunikanti spontánně a explicitně vyjadřují své individuální postoje k sledovaným jevům, a o ankety, jichž se účastní rozsáhlý počet respondentů. To autorce umožňuje využít metodologii jazykového managementu a popsat individuální i skupinový jazykový management v různých mikrokontextech a hledání a nacházení řešení problémových situací.

Třetí oddíl (Několko slovensko-českých lexikologických zastavení) je věnován komparaci slovní zásoby obou jazyků: jejich genetická příbuznost, vývojové paralely či výsledek dlouhodobého kontaktu spisovných variet, ale také lexikální difference ztěžující semikomunikaci nabízely vždy široké pole témat. Autorka si z nich vybrala hlavně ta, v nichž mohla metodologicky navázat na výzkum slovenských adjektiv (analýzu adjektiv, jejich slovtvorné zvláštnosti a synchronní dynamiku), jemuž se věnovala v 80. letech (Nábělková, 1993). Při komparaci zdařile spojuje systémově-strukturní přístup s komunikačním hlediskem.

Úvod oddílu se soustřeďuje na opomíjenou problematiku fungování slovakismů v českém jazykovém prostředí. Tematicky navazuje na práce A. Jedličky a V. Budovičové ze 70. a 80. let, rozebírá však užívání slovakismů v nových komunikačních prostředcích (internet); při komparaci pak autorka využívá širšího metodologického spektra (jazykový management, mediální síť) a to jí umožňuje zaznamenat také postoje uživatelů k slovakismům ve formě metakomunikačního komentáře. Na příkladu vybraných výrazů (*premávat*, *překabátit se*) pak sleduje proces formální a sémantické adaptace slovakismů při začleňování do českého lexikálního systému (např. rozšiřování, zužování či úplná změna významu oproti výchozímu jazyku).

Oddíl dále obsahuje studie věnované dílčím slovtvorným jevům. První studie srovnává přídavná jména typu *zimní* – *zimný*; tento slovensko-český diferenční jev sleduje v jeho diachronním i synchronním pohledu. Další studie srovnává adjektiva odvozená od *propríi* a ukazuje na fungování jednoho typu kulturně determinovaného lexika odrážejícího česko-slovenské kulturní vazby.

Z etnografického i lingvistického hlediska jsou zajímavým tématem imitační nominace, které určité jazykové společnosti připisuje jiným jazykům (jde o výrazy parodující cizí jazyky). Oddíl uzavírá studie o vývoji jedné mystifikace v česko-slovenských jazykových vztazích: fungování výrazu *drevokocúr* (často považovaného českými mluvčími za diferenční lexikální prvek – slovenský ekvivalent českého *veverka*), jeho šíření, reprodukci v mediální komunikační síti (zejména v internetových textech) i postoje Čechů k němu.

Jedním z témat, jimž byla zatím českou a slovenskou lingvistikou věnována jen okrajová pozornost, je užití slovenštiny v českých textech a naopak. Jde o specifický případ heterogenních verbálních útvarů, v nichž se do základního textu začleňují segmenty blíže příbuzného jazyka. Čtvrtá kapitola (Slovenčina a čeština v literárním spolužití) je zaměřena na uplatnění češtiny v slovenských uměleckých textech různých žánrů. Přehled naznačuje, že čeština je častý výrazový i kompoziční prostředek už od 30. let 20. století, v posledním období se uplatňuje hlavně v textech mladé generace. Autorka zkoumá míru, formu a funkci českých segmentů v slovenských textech, charakterizuje typy českých pretextů a způsob, jimiž jsou české fragmenty (citáty, repliky postav, autorské formulace aj.) do slovenského textu začleněny. Čeština je využita nejčastěji jako prostředek jazykové charakteristiky postav, v plánu vypravěče se jí odkazuje na české kulturní prostředí.

České citáty odrážejí celé spektrum jazykových variet. Autorka se nevyhýbá ani literárnímu využití českoslovenštiny: v slovenských uměleckých textech jde většinou o její stylizaci – je využívána jako charakterizační prostředek postav žijících v reálných kontakto- vých prostředích (Slováci pracující na Ostravsku, osoby sloužící ve vojenském prostředí apod.), která tuto varietu produkuje. Zajímavé je sledovat, jak je jednotlivými autory zobrazeno prolínání obou jazyků, autorka si všímá také toho, jak literáti zapisují zvukové realizace variant.

Zvláštní postavení v slovenské jazykové situaci má bibličtina, původně jazyk sakrální komunikace ve slovenském evangelickém prostředí. Nejčastěji bývá charakterizována jako slovakizovaná čeština opírající se o jazykovou normu Bible kralické z 16. století. Na základě jejího užití ve druhé polovině 20. století autorka ukazuje, jak postupně mění svou jazykovou funkci (symbol kulturního dědictví části slovenského národního společenství) a jak je stylizována v umělecké literatuře.

Rozbor slovenských uměleckých textů dokumentuje, že české segmenty jsou užívány k rozmanitým účelům v závislosti na tématu, typu prózy i autorském subjektu. Nemusí však odrážet reálnou jazykovou situaci, jak ukazují některé prózy zasazené do jazykově smíšeného prostředí, avšak zcela eliminující češtinu.

Specifickým problémem, jemuž byla věnována českou i slovenskou lingvistikou a také pedagogikou značná pozornost, bylo začlenění slovenštiny do českého vzdělávacího systému a postavení slovakistiky v české edukační komunikační sféře (Čechová – Budovičová, 1989). Rozpad společného státu přispěl k novému jevu v česko-slovenských kulturních vztazích – ke vzniku slovakistiky jako samostatného univerzitního oboru. Studie tvořící poslední, pátý oddíl (Česká současnost slovakistiky jako studijního oboru) začleňuje obor do širšího kontextu českého a slovenského školství a popisuje otevření oboru na českých univerzitách v Praze (1994) a Brně (1997). Cenná je zejména pasáž, která představuje Kabinet slovakistiky jako pedagogické a vědeckovýzkumné pracoviště v rámci Ústavu slavistických a středoevropských studií na FF UK v Praze. Vzhledem k tomu, že autorka je od roku 1999 členkou tohoto

pracoviště, má text hodnotu osobního svědectví a je cenným pramenem pro poznávání rozvoje oboru.

Kniha je opatřena anglickým resumé, jmenným rejstříkem a rozsáhlým seznamem literatury. Je nutné zaznamenat také její kvalitní grafickou úpravu.

Publikace nepostihuje všechny problémy, které mnohoaspektovost vztahu dvou blízké příbuzných jazyků přináší (srov. Zeman, 2007); autorka do publikace zařadila hlavně témata související s její vědeckou orientací, která je – zřejmě zásluhou pedagogické činnosti – velmi široká. Práce objektivně zaznamenává stav v česko-slovenských jazykových kontaktech patnáct let po rozdělení společného státu, nevyhýbá se ani konfliktním tématům. Cenné jsou i sondy směřující k problémům, na něž bude potřebné v budoucnu zaměřit soustavný výzkum.

Kniha je určena v prvé řadě odborníkům. Přístupný výklad nezátížený nadbytečnou terminologií, množství příkladů i výstavba kapitol vtahující čtenáře do dobrodružství objevování dílčích složek česko-slovenského jazykového kontaktu umožňují, aby kniha zaujala také čtenáře z řad širší veřejnosti.

Literatura:

BUDOVIČOVÁ, Viera (ed.) (1985): *Česko-slovenské jazykovědné studie. Slavica Pragensia XXV*. Praha: Univerzita Karlova.

BUDOVIČOVÁ, Viera (ed.) (1989): *Česko-slovenské jazykovědné studie II. Slavica Pragensia XXX*. Praha: Univerzita Karlova.

ČECHOVÁ, Marie – BUDOVIČOVÁ, Viera (1989): Studium češtiny a slovenštiny jako druhého jazyka v rámci studia mateřštiny v československém školství. In: Viera Budovičová (ed.), *Česko-slovenské jazykovědné studie II. Slavica Pragensia XXX*. Praha: Univerzita Karlova, s. 237–248.

LIPOWSKI, Jaroslav (2005): *Konvergence a divergence češtiny a slovenštiny v československém státě*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

NÁBĚLKOVÁ, Mira (1993): *Vztahové adjektiva v slovenčine (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov)*. Bratislava: Veda.

ZEMAN, Jiří (1995): Ke vztahu češtiny a slovenštiny v České republice. In: Herbert Jelitte – Tatjana P. Troškina (eds.), *Innerlavischer und slavisch-deutscher Sprachvergleich. Beiträge zur Slavistik, Bd. 27*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien: Peter Lang, s. 523–537.

ZEMAN, Jiří (2007): K výzkumu vztahu češtiny a slovenštiny (přehled hlavních témat posledních patnácti let). In: Jana Hoffmannová – Mira Nábělková (eds.), *Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007. Jazykovědné aktuality*, 44, zvláštní monotematické číslo, s. 6–26.

SCHWARZOVÁ, Monika: Úvod do kognitivní lingvistiky.

Linda Doleží

awadova@hotmail.com

SCHWARZOVÁ, Monika (2009): *Úvod do kognitivní lingvistiky*. Praha: Dauphin, 203 s. Z německého originálu *Einführung in die Kognitive Linguistik*, 2. Auflage. Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1996, přeložil Filip Smolík. ISBN 978-80-7272-155-9.

1. Úvod

Tajemství lidské mysli, jejího uspořádání, jejích funkcí a procesů, které v ní probíhají, stojí v popředí zájmu tzv. kognitivních věd, které se zabývají právě procesy a jevy doprovázejícími získávání poznatků z prostředí, jejich ukládáním, zpracováním a užitím. Za základní disciplíny spadající do kognitivních věd jsou obvykle považovány psychologie, počítačové vědy, lingvistika, filozofie a neurovědy. Simon a Kaplan (1991) za součást kognitivních věd považují také vědu o umělé inteligenci a antropologii. Podobně jednotlivé disciplíny vymezuje Černý (1996), který navíc uvádí i anatomii, fyziologii, biochemii, teorii informace a kybernetiku. Původně se kognitivní přístup k jazyku týkal převážně psychologie, ale již zanedlouho hranice tohoto oboru přesáhl. Počátek moderních kognitivních věd spadá do 70. a 80. let minulého století (Sekerina, 2000; Nebeská, 2002). Lingvistika je jejich samozřejmou součástí, neboť verbální procesy jsou úzce spojeny s procesy poznávacími (Černý, 1996, s. 379; podobně viz Švancara – Vašina – Kostroň, 1991).

Zájemci o kognitivní lingvistiku mají v českém lingvistickém prostředí možnost seznamovat se s ní spíše v rámci již uvedených „spřízněných disciplín“, jako je např. kognitivní psychologie. K dispozici mají rovněž Kognitivní server (<http://fim.uhk.cz/cogn>), kde je možné najít informace o aktuálních i minulých konferencích Kognice, informace o výzkumu, výkladový slovník a aktuální novinky z oblasti kognitivní vědy u nás. Co se kognitivní lingvistiky jako takové týče, podle Karlíka (2007, s. 90) je u nás jedna její větev, v mezinárodním měřítku reprezentovaná tzv. zkušenostními realisty, na výborné úrovni pěstována ve skupině vedené Ivou Nebeskou. V rámci činnosti této skupiny vychází *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I* (Saicová Římalová, 2004), *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II* (Saicová Římalová, 2007) a publikace *Co na srdci, to na jazyku: Kapitoly z kognitivní lingvistiky* (Vaňková et al., 2005). Autorky poslední jmenované publikace se hlásí k polské kognitivní škole a vymezují se tak vůči jiným možným přístupům: „Zatímco američtí kognitivisté akcentují a zkoumají spíše ono kognitivní v užším slova smyslu (co má často blízko k psycholingvistice a neurolingvistice), polská kognitivní lingvistika teoreticky i metodologicky propracovává navíc pojem ‚jazykový obraz světa‘ a zabývá se popisem a interpretací (‚portrétováním‘) jeho jednotlivých částí i obecnějšími principy, které tento obraz světa utvářejí“ (s. 12). Oproti této české publikaci má kniha M. Schwarzové (2009) blíže k „onomu kognitivnímu v užším slova smyslu“, a tedy i k psycholingvistice a neurolingvistice. K problematice obtížného vymezení kognitivní lingvistiky a jejích jednotlivých směrů viz Nebeská (2002).

2. Úvod do kognitivní lingvistiky

Jak již bylo v úvodu řečeno, co se kognitivní lingvistiky týče, jedná se o disciplínu úzce spjatou s dalšími disciplínami spadajícími do širokého záběru kognitivních věd. Publikace M. Schwarzové (2009) může čtenáři pomoci se v této oblasti orientovat a získat základní přehled. Již v předmluvě autorka vymezuje kognitivní lingvistiku jako tu část vědy, „která se zabývá popisem a vysvětlováním mentálních struktur a procesů lidského jazyka“ (s. 5). Zároveň však upozorňuje na to, že neexistuje dosud jednotná a závazná definice východisek této disciplíny a že kognitivně orientované práce často vycházejí z východisek zcela odlišných. Publikace je členěna do sedmi kapitol, které jsou doprovázeny také shrnutím a další, doporučenou studijní literaturou. Bibliografie publikace je doplněna o česky a slovensky psanou literaturu k tématu. Doslov překladatele, ediční poznámka a obsah pak tuto publikaci uzavírají. V zásadě je to publikace kompilační, přináší přehled zásadních prací tohoto směru a zabývá se nejdůležitějšími aspekty, otázkami a výsledky kognitivní lingvistiky.

První kapitola s názvem *Kognitivní paradigma* uvádí čtenáře do problematiky vývoje kognitivní vědy a kognitivní lingvistiky. Za koncepční předchůdkyni kognitivistických přístupů v lingvistice autorka označuje generativní lingvistiku, jejímž hlavním představitelem je Noam Chomsky. S tímto pojetím gramatiky úzce souvisí i otázka modularity, jíž autorka věnuje značnou pozornost, a to nejen v první kapitole knihy. Poté, co si čtenář vytvoří teoretické zázemí, mu autorka nabízí vzhled do empirického výzkumu, jenž je neoddelitelnou součástí kognitivní lingvistiky.

Původně široký záběr kognitivní vědy je ve druhé kapitole s názvem *Lingvistika jako kognitivní věda* omezen především na kognitivní lingvistiku. Autorka uvádí, že souvislost mezi jazykem a kognicí není jen dodatečným rozšířením lingvistické analýzy, ale že studium tohoto vztahu je předpokladem každé adekvátní lingvistické teorie (s. 31). Kognitivní lingvistika zdůrazňuje nedostatečnost např. čistě syntaktického přístupu a zvýšenou pozornost věnuje sémantickým aspektům, jež byly mnohdy zanedbávány. Kromě toho se berou v kognitivní lingvistice v potaz také faktory jako např. paměť, pozornost, kapacita apod., jež jsou v řadě lingvistických teorií vnímány jako irelevantní. Lingvistické teorie bývají obvykle hodnoceny pomocí kritéria psychologické plauzibility. Teorie, jež toto kritérium splňuje, poskytuje takové vysvětlení jazykových jevů, které odpovídá známým vlastnostem lidského kognitivního systému. Měřítkem kognitivní adekvátnosti jsou podle autorky kritéria dvě, a to kritérium naučitelnosti a kritérium zpracovatelnosti. Nebezpečím pro lingvistické modely je to, že budou teoretizovat o kognitivní realitě, ale nebudou se přitom opírat o doklady získané empirickým výzkumem.

Kromě metod empirického výzkumu představených v první kapitole knihy je možné v kognitivní lingvistice využít i moderních technologií, jež nám umožňují získávat stále více informací a nových poznatků týkajících se činnosti mozku a celé centrální nervové soustavy. Tento neurovědný přístup se tedy oproti přístupu mentalistickému zabývá fyzickou bází kognice. Schwarzová upozorňuje na to, že neurovědný a kognitivněvědný přístup postupují vedle sebe bez styčných bodů a otázkou zůstává, zda neurovědná analýza mozku vůbec může ověřit souvislosti postulované kognitivistickými teoriemi (s. 47–49). Neuroanatomické a neurofyzilogické aspekty kognice jsou vylíčeny ve třetí kapitole s názvem *K mikrostruktuře a makrostruktuře kognice*. Výklad je velice srozumitelný a doplněný o obrazový materiál.

Výzkumu osvojování jazyka je věnována čtvrtá kapitola. V této oblasti jsou proti sobě stavěny obvykle dvě teoretické pozice, a to nativismus a empirismus. Autorka shrnuje tuto kontroverzi takto: „Jedná se přitom o problém, zda je naše jazyková kapacita vrozená, nebo zda se ji učíme na základě vlivů prostředí“ (s. 89). Zmíněn je hlavní zastánce empirismu a behaviorismu Skinner (1957), podle něhož dítě přichází na svět jako tabula rasa a nedisponuje žádnými predispozicemi. V roce 1959 kritizuje Skinnera (1957) již zmiňovaný Chomsky. Podle Chomského nedokáže Skinnerův přístup uspokojivě vysvětlit strukturní zákonitosti jazyka a kreativitu, jíž se naše jazyková kapacita vyznačuje. Chomsky se stal průkopníkem nového pojetí jazykové akvizice a zavádí pojem univerzální gramatika, jemuž se autorka věnuje, podobně jako dalším základním pojmům tohoto pojetí osvojování jazyka, jako jsou např. teorie principů a parametrů, logický problém jazykové akvizice, negativní evidence, hodnoticí měřítko (Evaluation Measure, EM), mechanismus pro osvojování jazyka (Language Acquisition Device, LAD) apod. Jako protiklad k tomuto modulárnímu přístupu je uveden holistický přístup kognitivismu, jehož nejznámějším zástupcem je J. Piaget. Autorka zdůrazňuje, že žádná vážně míněná teorie dnes již neoperuje s tím, že dítě přichází na svět jako tabula rasa a že si osvojuje kognitivní a jazykové schopnosti jen a pouze na základě asociativních mechanismů učení.

V oblasti osvojování jazyka autorka nezapomíná ani na osvojování procedurálních znalostí, automatismů a strategií, jimž je věnována pátá kapitola knihy s názvem *Percepce řeči*. Čtenáři mají možnost se seznámit s kontroverzí mezi interaktivním a autonomním pojetím procesoru. V autonomních modelech probíhají operace jazykového procesoru autonomně a sériově. Každá součást procesoru pracuje nezávisle na operacích dalších komponent, vyšší úroveň nemohou ovlivnit zpracování úrovní nižších, jedná se tedy pouze o vzestupný (bottom-up) proces. V interaktivních modelech není směr pohybu zpracovávané informace stanoven tak striktně jako v autonomních modelech, opírá se totiž o interakci vzestupných (bottom-up) i sestupných (top-down) procesů. Každá součást procesoru interaguje po celou dobu zpracování s každou další součástí. Po teoretickém úvodu následují poznatky studií věnujících se zpracování slov, vět a textu. Právě analýza textů z pohledu kognitivní lingvistiky upozorňuje na zajímavé přesahy, které kognitivní perspektivy nabízejí. Kognitivní výzkum a důraz na kognitivní aktivitu recipienta při porozumění jazyku mají tedy vliv i na textovou lingvistiku. Ani v tomto oboru už není podle autorky koherence viděna jen jako vlastnost textu, ale jako výsledek řady kognitivních operací.

Na začátku šesté kapitoly nazvané *Jazyková produkce* Schwarzová uvádí, že zkoumání porozumění tvoří většinu výzkumu v kognitivní lingvistice, přestože je tento typ zkoumání mnohem obtížnější než zkoumání výstupů procesu produkce řeči. Autorka zmiňuje výsledky dvou základních oblastí výzkumu, a to oblasti reference a chyb. Schwarzová upozorňuje na to, že ve filozofických a lingvistických zkoumáních jsou do značné míry opomíjeny ontologicko-pojmové, reprezentační a procedurální aspekty reference. A právě těmto zanedbávaným aspektům se věnuje kognitivní lingvistika. Pro ni je totiž reference „stavem vědomí, ve kterém se realizuje aktuální vztah mezi jazykem a světem“ (s. 151). Kromě reference se autorka zabývá, jak již bylo řečeno, analýzou chyb v řeči zdravých mluvčích. Z této oblasti podle ní pochází většina informací o jazykové produkci. Nicméně je nutné uvést, že jednoznačná klasifikace řečových chyb není snadná a potenciální multikauzalita je velkým problémem pro analýzu těchto chyb.

V závěrečné kapitole autorka v krátkosti shrnuje nejdůležitější poznatky a klade důraz na to, že většině témat uvedených v knize je nutné věnovat další pozornost. Věř, že dynamický rozvoj této disciplíny přinese i velké změny, a doufá, že se samozřejmou součástí lingvistiky stane interdisciplinarita.

3. Překlad a formální náležitosti

Co se překladu publikace týče, jeho autor Filip Smolík stál před nelehkým úkolem. I přes určitou domácí tradici se totiž musel vypořádat především s terminologií této disciplíny. V doslovu se k této skutečnosti autor překladu vyjadřuje a seznamuje čtenáře s některými postupy a rozhodnutími týkajícími se překládání jak odborných termínů, tak příkladů z cizích jazyků. Přestože se překladatel zhostil velice dobře obtížného překladu termínů a často český překlad doplňuje o původní, cizojazyčné znění, někde překlad neuvádí – např.: „V modelech ATN (augmented transition network)...“ (s. 125) zůstává vysvětlení zkratky v závorce nepřeloženo, podobně autor nepřekládá „type-fyzikalismus“ (s. 48) a „token-test“ (s. 60). Jinde se objevuje překlad nesprávný, u věty „He couldn't tell the truth“ je např. uveden překlad „Byl obviněn z vraždy“ (s. 138), který se týká věty uvedené v textu výše. Bez původní verze publikace je však těžké určit, zda se jedná o nedostatky překladu, či problémy originálu.

Co se formálních náležitostí textu týče, překlepy a chyby se objevují zřídka. Na závěr zmiňme jen maličkost, a to v sekci *Česky a slovensky psaná literatura k tématu* nejsou publikace Saicová Římalová (2004) a Oravcová (1992) zařazeny abecedně.

4. Aktualizace

Kniha v českém znění neobsahuje rejstřík, přestože se v originále vyskytuje. Je to jedna ze změn, které byly v českém vydání provedeny. Rejstřík nebyl podle editora Jana Chromého v originále příliš funkční a kniha je sama o sobě dostatečně přehledná, s čímž nelze než souhlasit. Byly doplněny chybějící bibliografické údaje a údaje redundantní byly odstraněny.

Přidán byl i velice užitečný soupis knih, které se týkají kognitivní lingvistiky a které jsou psány buď česky, nebo slovensky. Čtenář tak může získat přehled o literatuře, která je dostupná i u nás a která se mnohdy týká konkrétně češtiny a slovenštiny. Literatura spjatá čistě s kognitivní lingvistikou je celkově dosti sporá (viz úvod recenze). Na tomto místě bychom si však rádi dovolili doplnit tento seznam o některá díla, jež by mohla být jeho součástí. Jedná se především o zásadní díla autorů „brněnské“ pedolinguvistické školy, jako např. práce Ohnesorga (1948), Pačesové (1979) a Krčmové a Richterové (1989) apod. Právě studium osvojování jazyka, jež je považováno za součást kognitivní lingvistiky, má oproti jiným subdisciplínám kognitivní lingvistiky v českém lingvistickém prostředí dlouhou tradici. Nově by bylo do takového přehledu možné zařadit i vynikající publikaci Slančové a kol. (2008), v níž se autorky zabývají osvojováním slovenštiny u dětí. Schwarzová věnuje značnou pozornost chomskyánské generativní gramatice, proto bychom na tomto místě rádi zmínili Veselovskou (2001) a Dočekala (2005), kde je možné najít užitečný přehled vývoje chomskyánské generativní gramatiky. Problematikou jazykové akvizice v rámci tohoto paradigmatu se zabývá Doleží (2008). Konfrontaci nativistických a funkcionalistických přístupů k osvojování jazyka, jimž se předkládaná publikace ve velké míře také věnuje, nabízejí Dočekal (2006), Doleží (2008), Mikulajová (2008) a Slančová (2008). Přehled o působení kognitivní lingvistiky v českém lingvistickém prostředí obecně je možné nalézt také v již zmiňovaných *Dějínách*

české jazykovědné bohemistiky (2008) a *Dějínách lingvistiky* (1996). Aktuální neurolingvistické poznatky týkající se fungování jazyka a poruch řeči je možné najít u Koukolíka (2001). V neposlední řadě je možné dodat, že v seznamu uvedená publikace Pinkera (2003) vydaná ve slovenštině se po pěti letech dočkala i českého vydání, viz Pinker (2008).

5. Závěr

Přestože se publikace, původně vydaná v roce 1996, dočkala českého vydání teprve po třinácti letech, což je doba velice dlouhá a dynamická pro jakýkoliv obor, nejen pro kognitivní lingvistiku, zájemci o tuto disciplínu jistě ocení, že mají publikaci tohoto druhu v českém překladu vůbec k dispozici. Velice sympatické je na této publikaci také to, že autorka neustále upozorňuje na dynamický vývoj disciplíny, již se snaží čtenáři představit. Zdůrazňuje otevřenost některých témat a nepopírá chybějící odpovědi. Zároveň neupřednostňuje určité přístupy před přístupy jinými. Hodnocení nechává na čtenáři, kterého odkazuje na další, specializovanější literaturu. Jako odrazový můstek k další četbě a dalšímu studiu je publikace rozhodně velice přínosná. Jedním z cílů této knihy je, slovy autorky, „poukázat na relevanci a atraktivitu interdisciplinární práce“ (s. 5). Autorka klade důraz na interdisciplinaritu, neboť „pokroky v poznání se manifestují především tam, kde dochází ke spolupráci mezi různými oblastmi kognitivní vědy“ (s. 172). Proto je publikace určena nejen zájemcům z řad lingvistiky, ale také z mnoha dalších oborů.

Literatura:

ČERNÝ, Jiří (1996): *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.

DOČEKAL, Mojmír (2005): *Vázané proměnné v češtině*. Brno: MU.

DOČEKAL, Mojmír (2006): Proč není Chomsky funkcionalista. In: R. Šikl et al. (eds.), *Sborník prací z konference Kognice, Praha 5.–6. 10. 2006*. Praha: Psychologický ústav AV ČR, s. 42–48.

DOLEŽÍ, Linda (2008): *Akvizice frázových komparativů v češtině*. Disertační práce, FF MU, Brno.

CHOMSKY, Noam (1959): Review of Skinner's „Verbal Behaviour“. *Language*, 35, s. 26–58.

CHOMSKY, Noam (1988): *Language and Problems of Knowledge. The Managua Lectures*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

KARLÍK, Petr et al. (eds.) (2007): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia.

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN.

KOUKOLÍK, František (2001): *Lidský mozek. Funkční systémy. Norma a poruchy*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portál.

KRČMOVÁ, Marie – RICHTEROVÁ, Libuše (1989): *Metodika jazykové výchovy v předškolním věku: učebnice pro 3. ročník pedagogických škol*. Praha: SPN.

MIKULAJOVÁ, Marína (2008): Vývin rečovej činnosti v kontexte psychického vývinu. In: Dana Slančová (ed.), *Štúdie o detskej reči*. Acta facultatis philosophicae universitatis prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 29–66.

NEBESKÁ, Iva (2002): Kognitivní lingvistika. In: Petr Karlík – Marek Nekula – Jana Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, s. 245–247.

OHNESORG, Karel (1948): *Fonetická studie o dětské řeči*. Práce vědeckých ústavů, sv. 52, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

ORAVCOVÁ, Marianna (ed.) (1992): *Filozofia prirodzeného jazyka*. Bratislava: Archa.

PACHESOVÁ, Jaroslava (1979): *Řeč v raném dětství*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.

PINKER, Steven (2003): *Slova a pravidla. Zložky jazyka*. Bratislava: Kalligram.

PINKER, Steven (2008): *Slova a pravidla. Příměsi jazyka*. Praha: Academia.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) (2004): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. Praha: FF UK.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) (2007): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: FF UK.

SEKERINA, Irina (2000): *Building Bridges: Slavic Linguistics Going Cognitive*. SLING2K Workshop. [online] [cit. 3-5-2005]. Dostupné z: <www.indiana.edu/~slavconf/SLING2K/pospapers/sekerina.pdf>.

SIMON, Herbert A. – KAPLAN, Craig A. (1991): Foundations of Cognitive Science. In: Michael I. Posner (ed.), *Foundations of Cognitive Science*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, s. 1–47.

SKINNER, Burrhus Frederic (1957): *Verbal Behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.

SLANČOVÁ, Dana (2008): Úvod – Východiská výskumu detskej reči v slovenčine. In: Dana Slančová (ed.), *Štúdie o detskej reči*. Acta facultatis philosophicae universitatis prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 10–28.

ŠVANCARA, Josef – VAŠINA, Lubomír – KOSTROŇ, Lubomír (1991): *Kapitoly z kognitivní psychologie*. Brno: MU.

VAŇKOVÁ, Irena et al. (2005): *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum.

VESELOVSKÁ, Ludmila (2001): Od bariér k minimalismu: Některé aspekty poslední vývojové změny chomskýanského modelu jazyka. *Slovo a slovesnost*, 62, s. 274–292.